

Türk Dış Politikasında Kadın: Gelecekte Toplumsal Cinsiyet Bakımından Daha Eşitlikçi Bir Türkiye İçin - Rahime Süleymanoğlu-Kürüm

Dış politikada kadınların rolü 1990'ların başından beri artan oranda talep görmeye ve tartışılmaya başlanmıştır. Fakat, toplumsal cinsiyet normlarının kadınlara ve erkeklere yüklediği farklı davranış kalıpları nedeniyle dünya genelinde kadınlar halen dış politikada yer bulmakta zorlanmaktadır. Nitekim, kadınların siyasal temsiline ilişkin çalışmalarda, genel olarak güvenlik ve

ekonomik meseleleri erkeklerin, özel alan ve bir bütün olarak kadınları ilgilendiren meselelerle ise kadınların ilgilendiği aktarılmıştır (Acker, 1990). Savunma ve askeri meseleler erkeklikle özdeşleştirilmiş, kadınların bu alana katkı yapmaları toplumsal cinsiyet normları nedeniyle kısıtlanmıştır (Kronsell, 2005). Yaygın olarak kabul edilen kalıp yargılara göre erkeklik cesur olma, liderlik ile akılcı, savaşçı ve bağımsız olma, kadınlık ise duygusallık, tabii olma, barışçı olma, doğal davranma gibi sıfatlarla nitelendirilmiştir.

Feminist uluslararası ilişkiler çalışmalarında 1990'lardan beri ciddi bir yükseliş mevcut olmasına rağmen, kadınlar dış politika ve diplomasi alanında 1990'ların 'sıcak barış' olarak tabir edilen ve güvenlik kaygılarının hâkim olduğu ortamda kendilerine pek yer bulamamıştır. Ancak 2000'li yılların ortalarından itibaren, dünya genelinde yükselişe geçen dış politikada yumuşak güç, insani diplomasi ve kamu diplomasisi faaliyetlerine paralel olarak kadınların dış politikada daha geniş yer bulabileceği genel kabul görmeye başlamıştır.

Türk dış politikası da bu tartışmaların dışında kalmamış ve dünyadaki genel eğilime uyumlu gelişme göstermiştir (Süleymanoğlu-Kürüm ve Rumelili, 2018). Bu yazıda Türk dış politikası ve diplomasisinde kadınların yükselişi tarihsel olarak ele alınacak ve kadınların rolü ve etkinliğini artırmak için ve cinsiyet bakımından daha eşitlikçi bir Türk dış politikası için neler yapılması gerektiği konusunda öneriler getirilecektir.

Türk dış politikasında kadının yükselişini anlamak için öncelikle geleneksel olarak Türk diplomasisinde kadının sahip olduğu rolleri anlamak gerekir. Feminist tarih okumalarına baktığımızda, tıpkı Avrupalı saray kadınları gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da saray kadınlarının 15. Yüzyıldan itibaren gönderdikleri mektuplar ve hediyeler ile diğer saray kadınları ile yazıştıkları, İstanbul'daki yerleşik temsilciler ile doğrudan görüşerek erişilmesi zor Osmanlı sultanına erişmekte köprü rolü oynadıkları anlaşılmaktadır (Pierce, 1993: 221). Osmanlı İmparatorluğu 18. Yüzyıla kadar resmi diplomasiyi ve devletlerarası karşılıklılık (*reciprocity*) ilkesini kabul etmediğinden, Avrupa'da yerleşik temsilcilikler bulundurmamış (Arı 2004: 52-53), saray kadınları bu boşlukta önemli diplomatik sorumluluklar elde etmişlerdir Ancak 19. Yüzyılda Viyana Kongresi ile

diplomasinin resmileşmesi tıpkı Avrupa olduğu gibi, Osmanlı saray kadınlarının da diplomatik rollerini sınırlandırmış ve tamamen erkeklerden oluşan diplomatik yapının kurulmasıyla diplomasi ve dış politika erkek-egemen bir alan haline gelmiştir (Rumelili ve Süleymanoğlu-Kürüm, 2018: 90).

Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda ortaya çıkan ve modernleşme süreciyle güçlenen feminist hareketin de etkisiyle kadınlar 1887'den itibaren ücretli işlerde çalışma, 1913'te devlet memuru olabilme, 1914'te de yüksek öğretime erişim hakkını elde etmişlerdir. Erken dönem feminist hareket, Osmanlı devletinden bu hakları güvence altına almanın yanı sıra, Türk kadınlarını 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de aktif siyasi, ekonomik ve sosyal haklar talep etmeye teşvik etmiştir. Nitekim, Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesi de kadınların kamusal alandaki mevcudiyetlerini önemli bir gösterge olarak algılamıştır.

Cumhuriyet modernleşmesinin yarattığı yeni Türk kadını tam da bu ideale uygun şekilde iyi eğitilmiş, geleneksel olarak erkeklerin yaptıkları mesleklere talip olacak bir görünüme sahip olmalı, kamusal alanda aktif ve görünür olmalıdır. Bu çerçevede eğitim ve istihdam hakkını elde eden kadınların dış politika alanındaki ilk görünürlüğü 1932'de ilk kez bir kadının Dışişleri Bakanlığı giriş sınavlarına müracaat etmesiyle belirmiştir. Konu hakkında bilgilendirilen Mustafa Kemal Atatürk, kadın aday için prosedürlerin aynen uygulanmasını talimat vermiş ve ilk Türk kadın diplomat Adile Ayda böylece 1932 yılında göreve başlamıştır. Bu Türk diplomasinin övüneceği bir durumdur. Nitekim, 1933'te sadece 13 ülkede kadın diplomat bulunmaktadır ve bunlardan biri Türkiye'dir (Bloch, 2004).

Kadınların dış politika alanında etki göstermesinin önündeki en önemli engel, resmi diplomaside kadın diplomatlara pek çok ülkede uygulanan evlilik kısıtlamasıdır. Bu tür bir yasaklama veya kısıtlama Türk diplomasinde hiçbir zaman mevcut olmamıştır. Fakat, ilk Türk kadın diplomat Adile Ayda mesleğe başladıktan sadece iki yıl sonra, 1934 yılında çıkarılan bir kararname ile kadınların yurtdışı temsilciliklere atanmaları yasaklanınca istifa etmiştir.

1934 yılı bir yandan kadınların dış politikada görünürlüğünü baltalayan bu uyulamaya sahne olurken, diğer yandan aynı yıl kadınlara verilen seçilme hakkı ile kadınların siyasal alandaki varlığının önünü açmıştır. Bu çelişkiyi modernleşme sürecinin beklentileri ile hem toplumda hem de dış politika oluşturma pratiklerinde mevcut toplumsal cinsiyet normları ve kalıp yargıları arasındaki uyumsuzluk ile açıklamak mümkündür.

Türk dış politikasında kadınların görünürlüğü bakımından ilk dönüm noktasını 1934 kararnamesinin kaldırılması ile ilk Türk kadın diplomat Adile Ayda'nın diplomatik kariyere döndüğü 1957 yılı olarak almak mümkündür. Fakat bundan sonra da bir kadın diplomatın büyükelçi seviyesine yükselmesi ancak 25 yıl sonra gerçekleşebilmiş ve 1982'de Filiz Dinçmen Lahey'e büyükelçi olarak atanmıştır. İkinci kadın büyükelçinin atanması ise ancak 10 yıl sonra Solmaz Üneydın'ın 1992'de büyükelçilik görevi ile mümkün olmuştur. Büyükelçi Üneydın daha sonra medyaya verdiği mülakatlarda kadın olarak zorlandığını, Bakanlık içerisinde büyükelçiliğin daha çok Galatasaray Lisesi ve Mülkiye mezunu erkeklere yakıştırıldığını, erkekler 3-4 yılda büyükelçilik unvanı alırken kendisinin 8 yıl beklediğini ifade etmiştir. Öte yandan Solmaz Üneydın, kadınların diplomasideki rolü ve görünürlüğünün artırılmasında Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in kişisel çabalarının da altını çizmiştir (Pamir, 2006; Süleymanoğlu-Kürüm ve Rumelili, 2018: 13).

Solmaz Üneydın'ın büyükelçi olarak atanmasından bir yıl sonra, 1993'te Tansu Çiller'in Türkiye'nin ilk kadın Başbakanı olarak göreve başlaması önemlidir. Feminist çalışmaların önde gelen isimlerinden Anna Philips, kadınları siyasi temsilinin önemini vurgularken rol model olma özelliğinin önemine dikkat ekmiştir (Philips, 1998). Nitekim, 1991-1993 arasında da Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı olarak görev yapan Tansu Çiller, başbakanlığını takip eden dönemde Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi tarafından kurulan koalisyon hükümetinde 28 Haziran 1996 ile 30 Haziran 1997 arasında Dışişleri Bakanı görevini sürdürmüş ve siyaset sahnesinde kalmıştır.

Türk dış politikasında kadınların görünürlüğü bakımından başka bir dönüm noktası olarak 1998 yılı kabul edilebilir. Nitekim 1990'da Dışişleri Bakanlığı

bünyesinde görev yapan kadın meslek memurlarının oranı %13,4 iken, bu oran 1998'de %24'e yükselmiştir. Bu tarihten sonra kadın meslek memurlarının Bakanlıktaki oranının artışı daha yavaş bir şekilde sürmüştür. Bu oran örneğin 2014'te kadar sadece 2,32 puan artarak ancak %26,32'ye ulaşmıştır.

Dışişleri Bakanlığı meslek memurluğunda kadınların sayısında 1998'de sıçrama gerçekleştirmesi o yıl çıkarılan bir kararname ile mümkün olmuştur. İlaveten, aynı kararname ile bir yandan diplomat çiftlerin aynı şehre gönderilmesini yasaklayan uygulama kaldırılmış, diğer yandan ilk kez üç kadın diplomat büyükelçi olarak atanmıştır (Şule Soysal Belarus'a, Veka İnal Filipinler'e ve Füsün Çetintaş Singapur'a). Bu kararname, diplomaside kendilerine yer bulan kadın diplomatların önündeki yapısal bir eşitsizliğe önemli bir dokunuş gerçekleştirmiş, kadın diplomatlar eşleri ile beraber olmak için istifa etmek ya da uzun süre ücretsiz izin almak ikileminden kurtulmuştur (Ergin, 1998; Süleymanoğlu-Kürüm ve Rumelili, 2018: 11, 14). Aile hayatı ile meslekleri arasında tercih yapmak zorunda olmamak da pek çok kadının diplomasi mesleğine talip olmasının önünü açmıştır. Eşlerin aynı şehirde veya birbirlerine yakın temsilciliklerde görevlendirilmesi yönündeki uygulama yıllar içinde iyileştirilmiş ve Dışişleri Bakanlığı cinsiyet bakımından daha eşitlikçi bir yapıya bürünmüştür. Bu çerçevede, 2021 yılı itibariyle Türkiye'de kadın büyükelçi oranı %25'e yükselmiştir.

Diplomasi ve toplumsal cinsiyet alanında yapılan çalışmalarda kadınların feminist aktivizmi benimsemek yerine bireysel toplumsal cinsiyet canlandırmaları ile bu yeri kazanmaya çalıştıkları belirtilmektedir (Süleymanoğlu-Kürüm ve Rumelili, 2022). Nitekim, Türkiye'de de pek çok kadın diplomat, ikinci Türk kadın Büyükelçi Solmaz Üneydın'ın ifadesiyle, "oyunu kuralına göre oynamış" ve rasyonel davranma, duygularını göstermeme gibi tavırlarla kadınlıkla ilişkilendirilen kalıp yargılara aykırı hareket etmiştir. Bu tür toplumsal cinsiyet canlandırmaları daha çok kadına alan açmış ve son yıllarda insani diplomasi ve yumuşak güç gibi kadınlıkla özdeşleştirilen değerlerin dış politikada öne çıkmasıyla daha görünür hale gelmiştir (Süleymanoğlu-Kürüm ve Rumelili, 2022).

Feminist araştırmalarda, belli politikalar bakımından marjinalleşmiş kesimlerin

bütünü temsil etme konusunda daha yüksek şansı olduğu ileri sürülmektedir (Jaggar, 2004: 55-57)). Kadınların, Türkiye’de ve dünyada dış politika gibi yüksek görünürlüğe haiz bir alanda aktif ve görünür olması kadın sorunları ve tecrübelerinin dış politika yapım süreçlerinde dikkate alınmasını sağlayacaktır. Öte yandan, daha cinsiyet eşitlikçi bir Türkiye için kadınların anlamlı katılımını sağlamak için kotaların hala önemli bir rolü olduğunu da hatırlanmalıdır. Zira, ortaya çıkacak sayısal eşitlik, kadınları farklı toplumsal cinsiyet canlandırmalarına başvurma ve bireysel başarı için kendilerine yer arama zorunluluğundan kurtaracaktır. Kendi olabilen kadınların bir bütün olarak kadın sorunlarını politika yapım sürecine yansıtılmaları daha muhtemeldir.

Kaynakça

Acker, Joan. 1990. ‘Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations’. *Gender and Society* 4 (2): 139-158.

Arı, Bülent. 2004. ‘Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period’. Nuri Yurdusev (der.), *Ottoman Diplomacy, Conventional or Unconventional?* Basingstoke and Hampshire: Palgrave Macmillan: 36-65.

Ergin, Sedat. 1998. “Dışişleri Kadınlardan Sorulacak”, *Milliyet*, 22 Şubat, <http://www.hurriyet.com.tr/index/ArsivNews.aspx?id=-7352> (Erişim Tarihi 1 Eylül 2016).

Pamir, Balçiçek. 2006. ‘Japonya Büyükelçisi Solmaz Üneydın: Kadınım diye tam 8 yıl büyükelçi yapmadılar’, *Sabah*, 28 Ağustos <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/08/28/pamir.html>, (Erişim Tarihi 24 Nisan 2017).

Peirce, Leslie P. 1993. *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*. New York: Oxford University Press.

Phillips, A. (1998). *The politics of presence*. OUP Oxford.

Rumelili, Bahar ve Rahime Süleymanoğlu-Kurum. 2018. 'Women and Gender in Turkish Diplomacy: Historical Legacies and Current Patterns'. Karin Aggestam ve Ann Towns (der.), *Gendering Diplomacy and International Negotiation*. Basingstoke, Palgrave Macmillan: 87-106.

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime ve Bahar Rumelili. 2022. 'From Female Masculinity to Hegemonic Femininity: Evolving Gender Performances of Turkish Women Diplomats'. *The Hague Journal of Diplomacy*, 1 (aop): 1-30.

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime ve Bahar Rumelili. 2005. 'Diplomaside Kadın ve Egemen Maskülenlik: Değişen Normlar ve Pratikler'. *Uluslararası İlişkiler*, 15 (57): 3-18.

Jaggar, A. M. (2004). Feminist politics and epistemology: The standpoint of women. In S. Harding (Ed.), *The feminist standpoint theory reader: Intellectual and political controversies* (pp. 55-66). Routledge.

Kronsell, Annica.2005. 'Gendered practices in institutions of hegemonic masculinity'. *International Feminist Journal of Politics*, 7 (2): 280-298.

Zarakol, Ayşe. 2011. *After Defeat: How the East Learned to Live with the West*. Cambridge, Cambridge University Press.

Doç. Dr. Rahime Süleymanoğlu-Kürüm, Bahçeşehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir ve Avrupa Birliği ve Ötesinde Feminist Epistemik Adalet (FEJUST) Jean Monnet Kürsüsü başkanıdır. Lisans derecesini Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden 2005 yılında, Yüksek Lisans derecesini de Uluslararası Hukuk Alanında Nottingham Üniversitesi'nde 2006 yılında tamamlayan Dr. Süleymanoğlu-Kürüm doktorasını da Nottingham Üniversitesi Politika ve Uluslararası İlişkiler alanında 2012 yılında almıştır. Halen Nottingham Disiplinlerarası Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Merkezi (NICEP) ortak üyesidir olan Dr. Süleymanoğlu-Kürüm Avrupalılaşıma, Avrupa Birliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları, diplomaside toplumsal cinsiyet ve diplomaside elit sosyolojisi alanlarında araştırmalar yapmaktadır. 2019 yılında Routledge yayınevi tarafından yayınlanan *Conditionality, the EU and Turkey* kitabının yazarı, 2021'te Palgrave Macmillan tarafından yayınlanan 'Feminist Framing of Europeanisation' kitabının editörüdür. Makaleleri *Geopolitics*, *Political Studies Review*, *Third World Quarterly* ve *Journal of Common Market Studies*, gibi yüksek etki faktörlü dergilerde yayınlanmıştır

Bu yazıya atıf için: Rahime Süleymanoğlu-Kürüm, "Türk Dış Politikasında Kadın: Gelecekte Toplumsal Cinsiyet Bakımından Daha Eşitlikçi Bir Türkiye İçin" *Panorama*, Çevrimiçi Yayın, 5 Kasım 2023, <https://www.uikpanorama.com/blog/2023/11/05/risk/>

HEINRICH BÖLL STIFTUNG

DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

Bu görüş yazısı, 'Foreign Policy for the 21st Century; Peaceful, Equitable, and Dynamic Turkey' başlıklı proje kapsamında Heinrich Böll Stiftung DerneĐi Türkiye TemsilciliĐi tarafından [Uluslararası İlişkiler Konseyi](#) ve [Global Akademiye](#) sağlanan destek çerçevesinde hazırlanmıştır.

Telif@UIK*Panorama*. Çevrimiçi olarak yayımlanan yazıların tüm telif hakları Panorama dergisine aittir. Aksi belirtilmediği sürece, yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK, Global Akademi, Panorama Yayın Kurulu ile editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.